

**Milana M. Ljubičić i Đorđe Ignjatović,
Sociologija zatvaranja: izbor tekstova,
Beograd: Dosije studio, 2024, 222 str.**

Tokom 2024. godine pažnju stručne javnosti privuklo je monografsko delo *Sociologija zatvaranja – izbor tekstova* koje su priredili Milana Ljubičić i Đorđe Ignjatović. Reč je o kolektivnoj monografiji u kojoj je sadržano devet naučnih radova čiji autori na komplementaran način, svako iz svog akademskog domena, pišu o zatvaranju, odnosno pravu države na kažnjavanje, stavljajući u prvi plan sociološke aspekte zatvaranja čijoj analizi je u predmetnoj monografiji pristupljeno na izrazito interdisciplinarnan način. O tome govore ne samo različite oblasti interesovanja i profesionalne provenijencije autora, već i izbor tema koje se odnose na teorijska razmatranja relevantnih pitanja i uopšte problematike koja se tiče sociologije zatvaranja, ali i empirijska istraživanja čiji je fokus na položaju žena – zatvorenica i zatvorskog osoblja.

U uvodnom delu monografije priređivači daju predgovor monografiji u kojem čitaocima u kratkim crtama upoznaju sa osnovnim pitanjima i problematikom koja je povezana sa istraživanjem i izučavanjem kažnjavanja i zatvaranja dajući istorijski pregled razvoja kazne zatvora, ali i uticajnih doktrinarnih stavova koji su u značajnoj meri oblikovali poglede na kaznu zatvora i zatvorsku populaciju, ne samo u kontekstu ostvarivanja ci-

ljeva koje proklamuje krivično pravo, već i u širem društvenom ambijentu. Priređivači u predgovoru zauzimaju jasan stav o adekvatnosti formiranja i postojanja *sociologije zatvaranja* kao naučne discipline, polazeći od značaja koji za odnosnu temu imaju teorije o društvu u smislu prepoznavanja i uvažavanja šireg društvenog konteksta zatvaranja, kao i postizanja potrebne interdisciplinarnosti u cilju izbegavanja tzv. *naučne partikularnosti* usled koje se pitanje zatvaranja ne sagledava na sveobuhvatan način, a bez čega praktičnih iskoraka u ovom naučnom domenu ne može biti.

U smislu već apostrofiranog značaja koji za predmetnu oblast izučavanja imaju teorije o društvu, priređivači monografije u predgovoru navode funkcionalizam, neomarksizam, (post)strukturalizam i simbolički interakcionizam kao ključne teorijske koncepte u okviru kojih su razmatrani zatvori i zatvaranje, pri čemu su izložene njihove osnovne postavke uz isticanje načina na koji su uticali na zatvaranje kao sociološki fenomen.

Na kraju uvodnog dela, priređivači saopštavaju čitaocima činjenicu koja se odnosi na nepostojanje naučne saglasnosti o mestu sociologije zatvaranja kao naučne discipline u korpusu drugih nauka koje se bave zatvaranjem i kažnjavanjem, pri čemu različite poglede na mesto sociologije zatvaranja u sistemu rečenih nauka i naučnih dis-

1 aleksandar.stevanovic993@gmail.com;
ORCID: 0000-0002-3637-5846

ciplina predstavljaju kroz dva osnovna gledišta. Prema prvom, sociologiji zatvaranja kao naučnoj disciplini treba dati prednost u odnosu na penologiju ili primera radi filozofiju kažnjavanja iz razloga što ona nudi potpuniji i realističniji osvrt na kažnjavanje ljudi i implikacije specifičnih modaliteta kažnjavanja koje oblikuju društvene i istorijske sile, a koje se ne tiču samo kontrole kriminaliteta. Ipak, na tom mestu, priređivači monografije upozoravaju da ni tako određeno mesto sociologije zatvaranja ne može da ponudi sveobuhvatne i potpune odgovore na sva relevantna pitanja usled čega se „pomoć drugih nauka i naučnih disciplina“ odnosno interdisciplinarnost naučnih metoda i saznanja nameće kao nužnost u smislu dobijanja što potpunijih naučnih uvida i novih saznanja o zatvorima i zatvaranju.

* * *

Prvi od devet naučnih radova koje priređivači povezuju u interdisciplinarnu celinu u nastojanju da na što obuhvatniji način pre svega stručnoj javnosti predstave zatvaranje kao sociološki koncept, delo je čuvenog američkog profesora Dejvida Garlanda (*David Garland*) koje je uz njegovu dozvolu datu priređivačima, prevedeno na srpski jezik za potrebe ove monografije. Originalan rad pod nazivom *Theoretical advances and problems in the sociology of punishment*, objavljen je u časopisu *Punishment & Society*, 20(1), 8–33, 2018. godine, a njegov naslov preveden na srpski jezik glasi: **Teorijski napredak i problemi u sociologiji kažnjavanja**. U navedenom radu, autor koji se smatra jednim od najvećih naučnih autoriteta u oblasti

proučavanja kriminaliteta i kažnjavanja, razmatra načine na koje se sociologija zatvaranja kao naučna disciplina razvijala u poslednje dve decenije budući da je to vreme kada se i pojavila kao organizovano polje naučnog proučavanja, premda se u radu pominju sociološke studije zatvaranja koje su vršene još 1890-ih. Iz naslova rada je jasno da je autor pažnju fokusirao na napredak u smislu teorijskog i metodološkog etabliranja sociologije kažnjavanja kao naučne discipline, ukazujući i na pojedine probleme koje je potrebno rasvetliti i prevazići. Profesor Garland u svojoj analizi koristi veliki broj primera koji su uglavnom iz prakse sistema krivičnog pravnog pravosuđa SAD, a koji na slikovit način govore o razvoju sociologije kažnjavanja u posmatranom periodu, kao i o njenim praktičnim implikacijama na državnu reakciju na kriminalitet i njegovo suzbijanje. Značaj ovog rada u prilog afirmisanju sociologije kažnjavanja kao naučne discipline je i zaključak autora da *američku posebnost* u smislu politike kažnjavanja nije moguće objasniti karakterističnim uzročnim procesima, već pre razmatranjem sila i faktora koji stoje iza procesa kažnjavanja i iniciraju ih, što je nesumnjivo domen koji pripada sociološkoj analizi.

Naredni rad koji čini sastavni deo ove monografije je koautorsko delo svetski priznatog profesora kriminologije Džastina Pišea (*Justin Piche*), Olivije Gema (*Olivia Gemma*), Mekenzi Plamba (*Mackenzie Plumb*) i Elizabet Vencel (*Elizabeth Venczel*). Zapravo, reč je o poglavlju čija je prva verzija originalno objavljena na francuskom jeziku pod nazivom *Le changement de profil des personnes incarcérées et l'expansion de l'Etat carcéral canadien*,

i to u časopisu *Criminologie* vol. 57 no. 1, a koje je za potrebe ove monografije uz dozvolu autora prevedeno na srpski jezik sa naslovom „**Promenjeni profil“ zatvorenika i ekspanzija kanadskog zatvorskog sistema**. Autori se osvrću na svojevrsni paradoks koji je prisutan u kanadskom društvu kada je reč o penalnoj politici, a koji se odnosi na činjenicu da vlada u Kanadi sve više sredstava investira u izgradnju zatvora i prateće infrastrukture, dok su, sa druge strane, sve izraženiji zahtevi društva, pre svega stručne javnosti, za redukovanje finansiranja policijskog sistema, kao i za implementiranjem i češćom primenom alternativnih modela zatvaranja (tzv. kućni zatvor itd.) uz druge kritike zatvorskog sistema i samog koncepta kazne zatvora, i to na temeljima učenja abolicionista. Prema stavu autora i rezultatima sprovedenih istraživanja, ulaganja u zatvorski sistem i masovno zatvaranje kao odgovor vlasti na kriminalitet upereno je u prvom redu prema starosedeočima, pripadnicima Afroameričke populacije, korisnicima droga, osobama sa mentalnim problemima, ali i prema ženama, usled čega se u radu i govori o *promenjenom profilu* zatvorske populacije. Zanimljiv je podatak koji govori u prilog ekspanzionizmu zatvorske infrastrukture u Kanadi, a prema kojem je u momentu pisanja rada bilo otpočeto 17 projekata koji su se odnosili na širenje zatvora (tamo gde nije građena potpuna nova zatvorska infrastruktura, uvećavani su postojeći kapaciteti u smislu broja mesta i slično) i to u devet od deset kanadskih provincija.

Kopriređivač ove monografije, prof. dr Đorđe Ignjatović napisao je rad pod nazivom **O kontroverzama kazne zatvora i ustanova za njeno izvršenje**

– **opet**, koji predstavlja temeljno izmenjenu i dopunjenu verziju u odnosu na onu koja je objavljena u časopisu *Sociologija* god. 60. br. 4. Rad se u strukturalnom smislu sastoji od sedam tematskih celina koje zajedno na integralan način govore o kazni zatvora i njenim bitnim aspektima. Autor najpre daje kratak istorijski pregled društvenih uslova koji su vodili ka nastanku kazne zatvora, za koju ističe da je po svom uvođenju u sistem sankcija u zemljama koje su se smatrale apsolutnim monarhijama, izazivala kontroverze i zavređivala kritike koje su se odnosile na njenu suštinu. U istom delu autor piše i o uslovima koji su vladali u prvim kaznonicama kao i o njihovima reformatoriga Hauardu (*Howard*), Elizabet Fraj (*Elizabeth Fry*) i Meri Karpenter (*Mary Carpenter*). U drugom delu rada, fokus autora bio je na stanjima i problemima unutar penitencijarnog sistema savremenih država, u okviru čega su posebno razmotrena pitanja lokacije, kapaciteta i arhitekture savremenih kaznenih ustanova, njihova bezbednost kako spoljašnja, tako i unutrašnja, uslova života zatvorske populacije pri čemu je posebna pažnja poklonjena problemu prenaseljenosti kaznenih ustanova. Naredna celina koja je posebno obrađena tiče se zatvorske populacije čija je struktura analizirana u odnosu na više različitih kriterijuma kao što su pol, uzrast, status, rasa i slično. Autor zaokružuje izlaganje o „zatvorskoj populaciji u širem smislu“, tako što u četvrtom delu rada piše o osoblju kaznenih zavoda pri čemu posebno razmatra karakteristike njih ovog zanimanja i njihov odnos prema zatvorenima, gde potonjem pitanju daje poseban značaj navodeći da je od nastanka kaznonica kvalitet odnos između zatvorenika i zatvorskog osoblja odlučujuće

uticao na funkcionalnost penitencijarnog sistema i način na koji ga zajednica doživljava i prihvata, o čemu daje posebnu analizu u pet delu rada. U toj celini su razmotreni efekti delovanja, ali i medijska slika o penitencijarnom sistemu. Autor na istom mestu piše i o fenomenu „mračnog turizma“ za koji navodi da se javlja početkom ovog milenijuma, a koji se odnosi na sve veću zainteresovanost ljudi za nekadašnje kaznionice koje su u svoje vreme izazivale strah, a koja se dalje realizuje kroz organizovane turističke posete mestima, uglavnom u utvrđenim delovima gradova, koja su nekada služila kao kaznionice. Uz razmatranje masovnog zatvaranja, koje je postalo centralni element tzv. nove kontrole kriminaliteta, o čemu detaljnije piše Garland, što je tema šestog dela rada, autor na kraju predstavlja načine za prevazilaženje krize u kojoj se penitencijarni sistem na globalnom nivou nalazi, podelivši ih u dve grupe, a u odnosu na to da li se rešenja nude u okviru zavodskog sistema ili van njega.

Rad pod nazivom **Kažnjavanje, zatvorske kazne i zatvori na tlu Srbije: Istorijaska perspektiva do 1914. godine**, čiji je autor prof. Miroslav M. Popović, nudi istorijsku perspektivu razvoja kažnjavanja i kaznenih ustanova na tlu Srbije u širokom vremenskom rasponu od XIII veka pa sve do 1914. godine. Autor piše o kazni lišenja slobode u srednjem veku koja je u to vreme bila odraz „civilizacije koja napreduje“ kako kaže Geltner, a koja svakako nije bila posledica pravne tradicije, već uspostavljanja odnosa sa zemljama naprednije civilizacije gde su državno *ius puniendi* i javnopravni karakter kazne bili van svake sumnje, pozivajući se na Taranovskog. Kao vid kažnjavanja za teška krivična dela, za-

tvor biva prihvaćen i u novoj srpskoj državi koja nastaje po oslobođenju od Turaka nakon Prvog srpskog ustanka, pri čemu su se prvi zatvori u gradovima nalazili u blizini sedišta policije. Zanimljiv je podatak da se u ranoj fazi razvoja penitencijarnog sistema u Srbiji (u vreme vladavine kneza Miloša) vršilo razvrstavanje zatvorenika u odnosu na pol.

Prof. Željka Manić i prof. Slađana Dragišić Labaš autori su radova koji u osnovi razmatraju žene u kontekstu zatvaranja. U radu pod nazivom: **Empirijska istraživanja ženske zatvorske populacije u Srbiji**, prof. Manić razmatra metodološke aspekte empirijskih istraživanja zatvorenica u Srbiji. U tom smislu, autorka primećuje da su se u dosadašnjim istraživanjima žena zatvorenica za prikupljanje podataka najčešće koristili anketno istraživanje i intervju, a autorka primećuje da se u većini ranijih studija u kojima su predmet istraživanja žene zatvorenice insistira na veličini, dok se vrsta uzorka zanemaruje. Ističe se tendencija da se ženska zatvorska populacija proučava paralelno sa muškom, kako bi se uporedo pratile i analizirale osnovne razlike koje su uslovljene polom zatvorenika.

U radu pod nazivom **Zatvor i žene: Implikacije zatvaranja i izlazak na slobodu: kvalitativna analiza**, autorka prof. Dragišić Labaš, razmatra se mogućnost resocijalizacije zatvorenica u Srbiji kao i porodična i druga mezo-sistemska socijalna struktura u koju se vraćaju. U tom nastajanju, polazi se od podatka da je Srbija prema indeksu kriminaliteta² za 2023. godinu na nezavidnom trećem mestu posmatrano na nivou evropskih država.

2 Broj krivičnih dela na 100.000 stanovnika.

Posledica toga, a imajući u vidu i aktuelno dominantu „ideologiju zatvora“ kako kaže Matisen, u porastu je i zatvorska populacija, dok je u poslednjih nekoliko decenija primetan rast broja zatvorenih žena u odnosu na ukupnu zatvorsku populaciju, čime se razbija mit o tome da je vršenje krivičnih dela rezervisano samo za muškarce. Za vreme boravka u zatvoru odigravaju se promene kod zatvorenice koje su uslovljene boravkom u totalitarnoj ustanovi i svim deprivacijama koje izdržavanje kazne zatvora nosi, ali su određenim promenama svakako podložni i porodica i bliže i dalje socijalno okruženje zatvorenice, iz kog razloga izlazak iz zatvora može biti izuzetno stresan, težak i neizvestan period. Otuđa je i opšti zaključak autorke da su za bolju adaptaciju na život na slobodi i uopšte resocijalizaciju bivše zatvorenice potrebni programi za pripremu za izlazak kao i program postpenalnog prihvata, što ujedno predstavlja i značajan preventivni faktor povratu.

Rad koji su koautorski napisali prof. Gorazd Meško i prof. Rok Hacin, kao i rad prof. Milane Ljubičić, težište istraživačkog fokusa imaju na analizi zatvorskog osoblja, što je važan element u proučavanju uloge zatvora u zajednici, ali i zatvorske supkulture, kao i svih formalnih i neformalnih procesa koji se odvijaju u zatvorskoj zajednici. U radi pod naslovom **Stavovi zatvorenika i zatvorskih radnika o zatvorskoj supkulturi u Sloveniji**, prof. Meško i prof. Hacin nastoje da razmotre pitanje zatvorske supkulture u Sloveniji, čemu se pristupa kao pretpostavljenom problemu. Navedeni rad proistekao je iz studije koja je sprovedena u okviru projekta *Legitimitet i legalitet policije, krivičnog pravosuđa i*

izvršenja krivičnih sankcija, u periodu od 2013. do 2016. godine u Sloveniji, originalno je objavljen pod nazivom: Prisoners' and Prison Workers' Views on the Prison Subculture in Slovenia u *Reviji za kriminalistiko in kriminologijo*, 69(4): 33–345. U radu se ističe kako su rezultati istraživanja potvrdili tezu o univerzalnom uticaju faktora deprivacije ne samo na prilagođavanje zatvorenika na uslove zatvorskog života, već i na njihov izbor da uđu u sistem zatvorske supkulture. Izvestan uticaj na to ostvaruju i pojedine karakteristike zatvorenika kao što su istorija kriminalnog ponašanja, starost, pol, itd. Neposredni zatvorski režim utiče na oblikovanje specifične zatvorske supkulture čije norme variraju od ustanove do ustanove, pri čemu ispitani pripadnici zatvorskog osoblja navode kako je ona izraženija u zatvorenim odeljenjima i u većim zatvorima. U tom smislu je važno i saznanje da zatvorsko osoblje po pravilu dozvoljava postojanje te specifične supkulture u razumnim granicama, iako je ističu kao problem koju utiče na njihov svakodnevni rad.

Prof. Ljubičić, u radu pod naslovom **O sagorijevanju zaposlenih u zatvoru: nalazi i istraživanja**, razmatra temu koja u osnovi pripada ekonomsko-socijalnoj kategoriji i tiče se iscrpljivanja kapaciteta zaposlenih na svojim poslovima, pri čemu ovu problematiku analizira u kontekstu pripadnika zatvorskog osoblja, ukazujući na nedostatak studija ovog tipa u našoj akademskoj sredini.³ U tom

3 Autorka se sa punim pravom zalaže i za aktivnije učešće zaposlenih u okviru zatvorskog sistema u javnim i stručnim diskusijama (konferencije, stručni skupovi, okrugli stolovi) po uzoru na pojedine skandinavske države, kako bi se i na

smislu, sprovedeno je istraživanje u Kazno-popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici na uzorku zaposlenih vaspitača i komandira, čiji rezultati govore u prilog tezi da je ovo pitanje neophodno dalje istraživati i proučavati, jer sagorevanje zaposlenih u zatvorskim ustanovama nije tek sporadično prisutna pojava, a svakako ostvaruje implikacije i na funkcionisanje zatvorskog sistema. O tome govori i podatak da čak jedna četvrtina ispitanika kod sebe prepoznaje intenzivno izgaranje, dok čak jedna polovina oseća da na poslu izgara na umerenom nivou.

Najzad, koautorski rad dr Milene Milićević i dr Ivane Stevanović pod nazivom **O moralnoj i socijalnoj klimi i kvalitetu života u zatvorima: Primer PrisonLIFE projekta**, predstavlja, analizira i kontekstualizuje značaj kontinuiranog istraživanja života u zatvoru kroz perspektivu PrisonLIFE projekta. Reč je o trogodišnjem projektu koji je okončan krajem 2023. godine čiji je nosilac bio Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, a u okviru kojeg su sprovedena brojna kvantitativna i kvalitativna istraživanja koja su u velikoj meri osvetlila stanje stvari u zatvorima u Srbiji, kao i niz problema koji se moraju rešavati, ali i trasirala put daljim istraživanjima u ovoj oblasti. Jedno takvo je i istraživanje kvaliteta zatvorskog života koje je kao koncept smešteno između prevencije kriminaliteta sa jedne, i upravljanja zatvorima, tretmanima i očekivane socijalne reintegracije osuđenika sa druge strane. Autorke ukazuju da je između ostalog, za pravilno razumevanje ovog koncepta,

---

taj način javnost upoznala sa zatvorskim sistemom i kako bi se njemu inherentni problemi što efikasnije prepoznali i prevazilazili.

najpre potrebno analizirati zatvorsku moralnu i socijalnu klimu koja na opštem nivou podrazumeva međuljudske odnose između zatvora.

* * *

Polazeći od sadržine predstavljene monografije, odnosno od kvaliteta radova i relevantnosti autora kada su u pitanju teme koje se tiču zatvora i zatvaranja, nema sumnje da su njeni priređivači uspeali da, pre svega, stručnoj javnosti zainteresovanoj za ovu temu ponude interdisciplinarni uvid u složen koncept *sociologije zatvaranja*. Sa tim ciljem su birane i teme radova koji čine ovu monografiju, a čini se da je na taj način prezentovana i teza koju priređivači zastupaju (što jasno proističe iz predgovora monografiji) kada je reč metodama i načinima istraživanja zatvaranja i zatvora, a prema kojoj je za kvalitetno, realistično i sveobuhvatno sagledavanje ovog pitanja važno obezbediti interdisciplinarni uvid, pri čemu se naglašava značaj oslanjanja na teorije o društvu, koje upućuju na važnost promatranja tema koje se tiču zatvora kroz sociološku prizmu koja je dovoljno određena, ali i fleksibilna da obezbedi koncentraciju znanja nauka i naučnih disciplina koje „imaju šta da kažu“ kada je reč o kazni zatvora i svim njenim važnim aspektima.

Važno je istaći i komparativni uvid koji se daje u predstavljenoj monografiji, imajući u vidu da su u radovima koji čine njen sastavni deo sadržana empirijska istraživanja koja se odnose na velike, ne samo zatvorske, već i sisteme krivičnog pravosuđa, u državama poput SAD i Kanade, dok su sa druge strane javnosti ponuđeni rezultati velikog istraživačkog projek-

ta u Sloveniji, koja je kao država veoma značajna za Srbiju, iz razloga što kroz svoj pravni sistem baštini krivičnopravnu tradiciju bivše SFRJ (prema pojedinim mišljenjima možda i u najvećoj meri u odnosu na sve bivše članice), ali i tekovine komunitarnog prava, čijem pravnom i političkom sistemu, država Srbija načelno teži.

Usled opisane sadržine i strukture monografije nameće se zaključak da će ona zasigurno postati referentno i nezaobilazno štivo svima onima koji žele da prodube svoja znanja iz ove oblasti, a što im se svakako toplo preporučuje.